

ETHIEK EN EVOLUTIE

EEN HOORCOLLEGE OVER DE
RELATIE TUSSEN WETENSCHAP
EN DE MENSELIJKE MORAAAL

Door Herman Philipse

Synopsis Ethiek en Evolutie

Home Academy

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges en lezingen uit op audio-cd. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave: Home Academy Publishers
President Kennedylaan 19
2517 JK Den Haag
Postbus 17111
2502 CC Den Haag
Tel: 070 – 3607613
Fax: 070 – 3455199
E: info@home-academy.nl

De uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Universiteit Utrecht**

Opname: Sandro Ligtenberg (februari, maart & april 2008)
Stem inleiding: F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek: Cok Verweij
Mastering: Frits de Bruijn
Vormgeving: ruth.bos@wxs.nl
Productie en vermenigvuldiging: Media Motion B.V.

© Copyright 2008 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 403 6
NUR 77

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.

Ethiek en Evolutie

Een hoorcollege over de geschiedenis, biologie, filosofie en antropologie van de moraal

Door Herman Philipse

Inhoudsopgave

CD 1: Funderingen van de moraal: God, Kant, of John Stuart Mill?

CD 2: Darwin en de evolutie van moreel gevoel: *The Descent of Man* (1871)

CD 3: Twee Evolutionaire Ethici: Herbert Spencer (1820-1903) en Friedrich Nietzsche (1844-1900)

CD 4: Evolutionaire Ethiek van Haeckel tot Hitler

CD 5: Het sociobiologiedebat: Edward Wilson en zijn critici

CD 6: Van Bonobo tot oermens: ethologische en antropologische perspectieven

CD 7: Het altruïsme-probleem: een wijsgerige analyse

CD 8: Evolutietheorie en meta-ethiek

Herman Philipse

Prof.dr.mr. Herman Philipse is universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht en doet onderzoek op het gebied van de moderne en contemporaine wijsbegeerte. Naast vele wetenschappelijke werken schreef hij o.a. de essaybundel *Het Atheïstisch Manifest*. Bij Home Academy zijn van hem de volgende hoorcolleges op audio-cd verschenen: *Acht Filosofische Miniaturen*, *Filosofen van de 20ste Eeuw*, *Godsdienstfilosofie* en *Wetenschap versus Godsdienst*.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 1: Funderingen van de moraal: God, Kant, of John Stuart Mill?

Motto: “Est ist nun kein Wunder, wenn wir auf alle bisherige Bemühungen, die jemals unternommen worden, um das Prinzip der Sittlichkeit ausföndig zu machen, zuröcksehen, warum sie insgesamt haben fehlschlagen müssen” (Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (=GMS), A/B 73)

Opmerking vooraf over de serie. Centrale probleemstelling: wat is het verband tussen ethiek en evolutie? De dimensies van het thema E&E: wijsgerig, cultuurhistorisch, politiek, biologisch, speltheoretisch, anthropologisch. Multi-disciplinaire opzet van de reeks. De orde ervan min of meer historisch. Dit eerste college: schets van de crisis in de grondslagen van de moraal in de 19e eeuw, ter voorbereiding op Darwins visie op ethiek en evolutie. Opzet college.

Hoofdstuk I: Theonomie

a. De godsgebodtheorie van de moraal. Ethiek en meta-ethiek. Niet alle religies kennen een godsgebodtheorie. Focus op de ‘Abrahamitische’ godsdiensten. De godsgebodtheorie (Grondbeginsel van de moraal: Goed is Gods Geboden te Gehoorzamen: GGGG): zowel een *verklaring* van ons morele besef als een *rechtvaardiging*. Meta-ethisch gesproken is dit een bevelstheorie. Waarom zou men aan de beveler gehoorzamen? De *prudentiële* versie (het is verstandig, cf. Mattheüs 5:12: “want uw loon is groot in de hemelen”) en de *morele* versie (we zijn God gehoorzaamheid *schuldig* omdat hij ons geschapen heeft). Een regressieprobleem voor de morele versie? Of een cirkel?

b. Theonomie en godsbeelden. Waarom gebiedt God *dit* en niet *dat*? Een voluntaristisch godsbeeld: iets is goed omdat God het wil. Gevolg: blinde gehoorzaamheid als deugd: Abraham (Genesis 22:1-19; Koran 37: 99-113). Hiertegen het rationalistische godsbeeld (b.v. Leibniz): God beveelt dingen omdat ze intrinsiek goed zijn.

c. Voordelen van de theonomie. Weinig *eigen* morele verantwoordelijkheid. Verklarende kracht. Eenvoud. Dostojewski’s argument (zonder God is alles geoorloofd: het is de *enig mogelijke* bindende theorie).

d. Epistemologische bezwaren tegen de theonomie. Bestaat God? Onwaarschijnlijk (er is geen bewustzijn zonder hersenen, enz.). Hoe kunnen we zijn wil kennen? De onbetrouwbaarheid van ‘openbaringen’. Veelheid van conflicterende godsdiensten.

e. Morele bezwaren tegen theonomie. Veel *immorele* recepten. Vgl. Elia op de berg Karmel (1.Koningen 18:20-46); homohaat. Verstarring van de moraal, b.v. “Gaaf heen en vermenigvuldigt U” in Jemen of Egypte. Ontbreken van intellectuele deugden.

f. Argumentatiethoretische en pragmatische bezwaren. Het sectariërsdilemma en de multi-religieuze samenleving. Vgl. Paul Cliteur, *Moreel esperanto* (Arbeiderspers 2007).

g. Definitie-bezwaren. Het Euthyphro dilemma: is (x) iets ‘goed’ omdat God het wil (de voluntaristische visie) of (y) wil God iets omdat het goed is (de rationalistische visie)? Indien (x), dan willekeur; indien (y), dan God overbodig.

Mogelijke oplossing ad (y): God *weet* meer dan wij, zodat we Gods morele *expertise* behoeven. Maar: de Christelijke god heeft niets onthuld dat de mensheid niet al wist.

h. Actualiteit van de Godsgebodtheorie. Objectie: *flogging a dead horse*. Mohammed Atta en Mohammed Bouyeri. Veroorzaakte hun geloof hun daad? Voldoende en noodzakelijke oorzaken. Godsdienstkritiek een remedie tegen religieus terrorisme?

Hoofdstuk II. Autonomie: Immanuel Kant (1724-1804)

a. De idee van morele wetten: kunnen die consequentialistisch zijn? Deontologie versus teleologie. Categorische en hypothetische imperatieven. Het probleem van heteronomie: waarom een autoriteit of drift gehoorzamen? De noodzaak van autonomie. Wat is heteronoom? Ook mijn verlangens, driften, behoeften. Vrijheidsbegrippen: werkelijke vrijheid is autonomie: jezelf een wet opleggen uit respect voor de morele wet. *Pflicht und Neigung*. Maximes als kandidaat-wetten. Het meta-ethische probleem: welke maxime is moreel geldig? Noodzaak van een *a priori* fundering van de ethiek.

b. Kants oplossing van het meta-ethische probleem: *de* Kategorische Imperatief als (meta-)ethisch grondbeginsel. Formuleringen: (1) "handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, daß sie ein allgemeines Gesetz werde" (GMS 52); (2) "handle so, daß du die Menschheit, sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloß als Mittel brauchest" (GMS 66-7). Verhouding tussen (1) en (2): (2) voldoet aan het universaliseerbaarheids criterium van (1). Dus (1) is het echte grondbeginsel. Wat betekent: "wollen kannst" in (1)? NIET: *wollst* (dat zou heteronoom zijn, vgl. de gulden regel: "wat gij niet wilt dat U geschiedt, doet dat ook een ander niet"). MAAR: kunt willen zonder daarmee de eigen maxime onmogelijk te maken, dwz: kunt willen zonder contradictie met de eigen maxime.

c. Problemen: Universaliseren zonder contradictie is bij vele immorele maximes mogelijk: de misanthropische (zelf)moordenaar. Benjamin Constants objectie van het normconflict. Hoe de kategorische imperatief zelf te rechtvaardigen? Nietzsche's beschuldiging van slavenmoraal. J. S. Mill: "Kant... fails, almost grotesquely" (275).

Hoofdstuk III. Utilitarianism: John Stuart Mill (1806-73)

a. Jeremy Bentham (1748-1832) en John Stuart Mill: *Utilitarianism* (1863, verw. naar Penguin ed.: Mill & Bentham: *Utilitarianism and Other Essays*, 1987). Doel: het opstellen van "the criterion of right and wrong" of het leggen van "the foundation of morality" (272). The greatest-happiness principle/ the principle of utility: "actions are right in proportion as they tend to promote happiness, wrong as they tend to produce the reverse of happiness" (278). *Wiens* geluk? "...not the agent's own greatest happiness, but the greatest amount of happiness altogether", en wel van "the whole sentient creation" (282-3). Soorten geluk (hoger/lager). Act- en regel-utilisme. Hoe de afleiding van morele regels in zijn werk moet gaan ("experience of humanity"). Consequentialisme.

b. Hoe de grootste-geluk-norm zelf te verantwoorden? Mill: "Questions of ultimate ends are not amenable to direct proof" (275). Hoe argumenteert Mill dan? "The only proof capable of being given that an object is visible, is that people actually see it... In like manner, I apprehend, the sole evidence it is possible to produce that anything is desirable, is that people do actually desire it". Maar als argument voor utilisme is dit een dubbele drogreden: "desirable" betekent niet: gewenst-kunnen-worden (vgl. zichtbaar) maar: gewenst-moeten-worden; en: mensen wensen hun eigen geluk en dat van hun dierbaren; niet van "the whole sentient creation".

c. Problemen: heiligt het doel de middelen? Voorspelbaarheid, meetproblemen. Op welke termijn? Slechte pleziertjes. Weegt ieders geluk even zwaar? Tellen intenties echt niet? Is geluk altijd onze wens *inhoud*? U. moet het handeling-omissie onderscheid verwerpen. U. laat de sfeer van onze morele verantwoordelijkheid verwateren. We zijn geen *impartial spectators*. **Conclusie college: geen funderingsporing werkt. Waarom?**

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 2: Darwin en de evolutie van moreel gevoel:

The Descent of Man (1871)

Motto: "I fully subscribe to the judgment of those writers who maintain that of all the differences between man and the lower animals, the moral sense or conscience is by far the most important... It is the most noble of all the attributes of man. Immanuel Kant exclaims, 'Duty!'... whence thy original? This great question has been discussed by many writers of consummate ability; and my sole excuse for touching on it, is the impossibility of here passing it over; and because, as far as I know, no one has approached it exclusively from the side of natural history." (*The Descent of Man*, Penguin Classic, p. 120.)

Hoofdstuk I: *Special Creation* in *The Origin of Species* (OS, 1859).

a. Godsdienst en wetenschap. Is er een *Warfare of Science with Theology in Christendom* (Andrew White, 1896)? Of zijn religie en wetenschap *Non-Overlapping Magisteria*: NOMA (Stephen Jay Gould, *Rocks of Ages*, 1999)? De 19e eeuwse situatie. William Paley (1743-1805): *Natural Theology* (1802). Hume's kritiek op *design arguments* (*Dialogues Concerning Natural Religion*, 1779) incompleet. Dawkins: "although atheism might have been logically tenable before Darwin, Darwin made it possible to be an intellectually fulfilled atheist" (*The Blind Watchmaker*, 1986, p. 6). **Waarom?** Een alternatieve en *wetenschappelijke* verklaring van adaptieve complexiteit. Zie CD serie van 2007 over "Wetenschap versus godsdienst" (ISBN 978-90-8530-203-2).

b. Darwins evolutietheorie in OS: invloeden en grondbeginselen. Invloeden: Paley (adaptieve complexiteit), geologie (fossielen), fokken en telen (variatie binnen soorten, soorten slechts verder ontwikkelde variëteiten), homologieën, Thomas Malthus (*Essay on the Principle of Population*, 1791), geografische spreiding van soorten (de reis met de Beagle). Grondbeginselen van de theorie in OS: (1) *variation under domestication & in nature*; (2) Malthusiaanse *struggle for life*; (3) *natural selection*; (4) *heritability of traits*; (5) dus: *descent with modification*; varieties worden species, genera, families, etc. Toename van complexiteit. OS presenteert overweldigend empirisch bewijsmateriaal.

c. De weerlegging van *Special Creation* in OS (p.-verwijzingen naar OUP World's Classics ed., 1998): 33 passages met argumenten tegen *Special Creation*; het 14e hoofdstuk is groten-deels gewijd aan een opsomming van de voordelen van de evolutietheorie t.o.v. de *special creation theory*. Wat ET kan verklaren en SCT niet: (a) dat species van grotere genera meer variëteiten vertonen (47); (b) succesvolle genaturaliseerde planten lijken vaak niet op indigene soorten (95); (c) ordening in

soorten, genera, enz. (106); (d) extinctie; (e) verschillen tussen soorten op andere continenten in zelfde *niches* (113); (f) variabiliteit van adaptieve kenmerken (124); (g) specifieke eigenschappen variëren meer dan generieke (127); (h) analoge variaties in verschillende species (130); (i) gedrag dat niet bij structuur past, zoals niet-zwemmende eenden met zwemvliezen (151); (j) bestaande gradaties in organen (158); (k) imperfecties zoals bijenangel (164); (l) “atrophied organs”; (m) grotere verwantschap uitgestorven soorten (269); (n) “countries closely corresponding in all their physical conditions, but with their inhabitants utterly dissimilar” (301); (o) biologie van oceaaneilanden: weinig soorten, veel unieke soorten, enz.; (p) “all classification is genealogical” (340); (q) homologieën (351-2), enz. Vraag: hoe past de mens in de evolutie? En diens moraal?

Hoofdstuk II: Darwins verklaring van de menselijke moraal: *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (1871).

a) *The Descent of Man*: de mens in Darwins theorie van *Descent with modification*. De lichamelijke kenmerken van de mens: homologieën, rudimentaire structuren, embryonale ontwikkeling. Oorsprong van afwijkende kenmerken zoals rechtop lopen, naaktheid, kleine hoektanden, staartloosheid, herseninhoud. Darwin weerlegt alle pogingen om scherpe grenzen aan te geven tussen mensen en hogere dieren (intelligentie, taal, artefacten, zelfbewustzijn, gevoel voor schoonheid, enz.). Maar hoe zit het met de moraal? De godsgebodtheorie impliceert een “hogere” oorsprong van ons morele besef. Darwins alternatief van een “lagere” oorsprong. Hoofdstukken 4 & 5 van *The Descent*.

b) Darwins these (p. 120-1): “any animal whatever, endowed with well-marked social instincts, the parental and filial affections being here included, would inevitably acquire a moral sense or conscience, as soon as its intellectual powers had become as well, or nearly as well developed, as in man”. De vier elementen van moraal: (a) *social instincts* (sympathie, liefde, trouw, gevoeligheid voor goed/afkeuring), (b) *highly developed mental faculties*, zoals een “*inward monitor*”, (c) *language (the wishes of the community could be expressed)*, (d) *habit*. Oorsprong van het geweten uit de meningen van de anderen. Alle elementen (a-d) vlg. D. te verklaren door de evolutietheorie.

c) Evolutie van moraal; moral instincts. Gemeenschapszin oorspronkelijk beperkt tot de “tribe”. Morele vooruitgang in de geschiedenis: vergroting kring der partners, verbetering redeneervermogen en wetenschap, toename zelfbeheersing. Wat zijn de proximale oorzaken van moreel gedrag? Tegen Kant & de utilistische psychologie: “But man seems often to act impulsively, that is from instinct or long habit, without any consciousness of pleasure... Under circumstances of extreme peril, as during a fire, when a man endeavours to save a fellow-creature without a moment’s hesitation, he can hardly feel pleasure, and still less has he time to reflect on the dissatisfaction which he might subsequently experience if he did not make the attempt” (144-5). Dus: Darwins “ultimate explanation” van de moraal wordt bevestigd door wat we weten over psychologische mechanismen. Het altruïsme-probleem. Groepsselectie, *tit-for-tat, praise & blame*.

Hoofdstuk III: Evolutionaire Ethiek: verklaren of ook rechtvaardigen?

a) Theonomie, Autonomie, Utilitarianism: een diagnose van college 1. Waarom Darwins *verklaring* van de moraal dergelijke axiomatische *rechtvaardigingen* uitsluit: er zijn verschillende “moral drives”. Noodzaak van een monitor. Groepsinstinct het dominante “morele” instinct. Geen “transcendente” maatstaf.

b) Ondergraaft evolutietheorie de geldigheid van de moraal? In elk geval verliest deze de “eeuwige en noodzakelijke geldigheid voor alle rationele wezens” (cf. Kant, Godsgebodtheorie). Darwin (*Descent*, p. 122): “I do not wish to maintain that any strictly social animal, if its intellectual faculties were to become as active and as highly developed as in man, would acquire exactly the same moral sense as ours... If, for instance, to take an extreme case, men were reared under precisely the same conditions as hive-bees, there can hardly be a doubt that our unmarried females

would, like the worker-bees, think it a sacred duty to kill their brothers..." Radicale contingentie v/d moraal.

c) Naar een normatieve evolutionaire ethiek: Darwin: "We civilised men... do our utmost to check the process of elimination... Thus the weak members of civilised societies propagate their kind" (p. 159). Samenvatting en conclusies.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 3: Twee Evolutionaire Ethici:

Herbert Spencer (1820-1903) en Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Motto: "...the establishment of rules of right conduct on a scientific basis is a pressing need. Now that moral injunctions are losing the authority given by their supposed sacred origin, the secularization of morals is becoming imperative. Few things can happen more disastrous than the decay and death of a regulative system no longer fit, before another and fitter regulative system has grown to replace it" (Spencer, *The Principles of Ethics/ Data of Ethics*, vol. 1, 1879, preface).

Hoofdstuk I: Spencers ontwerp van een wetenschappelijke ethiek.

a. Problemen opgeworpen door Darwins *Descent of Man* (1871). Darwin wilde onze "moral sense" of geweten evolutionair *verklaren*; hij wilde niet een nieuwe ethiek *rechtvaardigen*. Toch wierp zijn visie problemen op voor een rechtvaardiging van morele regels. (1) Contra de theonomie blijkt ethiek *variabel* te zijn en niet eeuwig-want-God-gegeven. Spencer moest dus zijn theonome rechtvaardiging van de ethiek in *Social Statics* (1851) opgeven. (2) Contra Kant blijkt ethiek *contingent* te zijn en niet noodzakelijk, deels instinctief en niet louter gebaseerd op *Vernunft*, soortspecifiek en niet geldig voor alle rationele wezens. (3) Contra het utilisme hebben we morele emoties niet omdat ze ons *gelukkig* maken maar omdat individuen/groepen die ze hadden "fitter" bleken in de evolutie. Maar geldt dit ook voor de toekomst? Meer specifieke problemen: (4) op welke gronden kon Darwin menen dat de Engelse upper-class-moraal superieur is? (5) Zelfs van deze moraal blijken elementen niet evident "fitness"-bevorderend. Moeten we ze dan niet vervangen? (6) Als moraal vnl. bestaat uit groeps-gerichte instincten, is een groep dan de norm? Welke groep? (7) "Fitness" is geen normatief begrip bij Darwin.

b. Spencers *Principles of Ethics* (1879, aanvankelijk *Data of Ethics*). Spencers ethiek bekroning en doel van zijn grote synthese: *A System of Synthetic Philosophy* (10 dln, 1862-96). Evolutie een kosmisch proces van homogeniteit naar heterogeniteit, uitmondend in de menselijke evolutie, die als *telos* heeft harmonie van egoïstische en altruïstische impulsen. S's evolutionaire ethiek anticipeert dit eindpunt, dat als grondnorm fungeert. Evolutie is dus *voortgang* en daarom kan het eindpunt nu als norm dienen. Inhoud van Spencers evolutionaire ethiek: utilisme + liberalisme (grondrecht van vrijheid voor elk individu). Harmonie van alle vrije beslissingen in de groep het einddoel: "the ultimate man will be one whose private requirements coincide with public ones. He will be that manner of man who, in spontaneously fulfilling his own nature, incidentally performs the functions of a social unit; and yet is only enabled so to fulfil his own nature by all others doing the like" (*Principles of Sociology*, 3 (1898): 611).

Hoofdstuk II: Spencers critici.

a. De biologen: Huxley en Wallace. Thomas Henry Huxley (*Darwin's bulldog*): *Evolution and Ethics* (1894). Twee objecties: (1) ethiek tegengesteld aan evolutie en natuur, niet een product ervan: "ethical nature, while born of cosmic nature, is necessarily at enmity with its parent"; (2) verklaring is geen rechtvaardiging: "Cosmic evolution may teach us how the good and the evil tendencies of man have come about; but, in itself, it is incompetent to furnish any better reason why what we call good is preferable to what we call evil than we had before". Wat was Huxley's eigen rechtvaardiging? Moraal berust op gevoelsmatige intuities (cf. Hume). Alfred Russell Wallace: natuurlijke selectie werkt niet meer op de mens. Ons morele gevoel geen product van evolutie maar "a superior intelligence has guided the development of man in a definite direction, and for a special purpose..." (*Natural Selection*, 1891, p. 205). Het spiritualisme van Wallace. Conclusie: H&W zijn beter in hun kritiek dan in hun positieve visie.

b. De professionele filosofen: Henry Sidgwick en G. E. Moore. Sidgwick's *The Methods of Ethics* (1874) beoogt een rationele fundering van de ethiek te geven. Onderzoek naar de historische oorsprong van onze morele vermogens is vlg. S. irrelevant voor deze fundering, die S. zocht in een intuïtief bewustzijn van een kosmische morele orde. Immers: "every attempt thus to derive 'what ought to be' from 'what is' palpably fails, the moment it is freed from fundamental confusions of thought" (p. 81). Dus: zelfs als Spencer gelijk heeft dat de evolutie op weg is naar een eindpunt, volgt niet dat dit eindpunt ook als norm moet fungeren. Moore's *Principia Ethica* (1903): de twee versies van de *naturalistic fallacy*: deriving 'ought from is' en defining 'good' in terms of natural properties. *The open question argument*: moreel 'goed' kan niet *gedefinieerd* worden in natuurlijke termen zoals 'fitness'. Moore's intuïtionisme geen bruikbaar alternatief, dus: zelfde conclusie als onder (a).

c. Nietzsche contra Spencer. *Die Fröhliche Wissenschaft*, §373: "Was zum Beispiel den pedantischen Engländer Herbert Spencer auf seine Weise schwärmen macht... jene endliche Versöhnung von 'Egoismus und Altruismus', von der er fabelt, das macht unsereinem beinahe Ekel: - eine Menschheit mit solchen Spencerschen Perspektiven als letzten Perspektiven schiene uns der Verachtung, der Vernichtung wert!". In *Also sprach Zarathustra* wordt Spencers ideaaltoestand de toestand van "der letzte Mensch".

Hoofdstuk III. Nietzsche's Evolutionaire Ethiek: een *Umwertung aller Werte*

a. Een Genealogie der Moral (cf. Darwin, *Descent* p. 193: "Thus we have given to man a pedigree of prodigious length, but not, it may be said, of noble quality"). Twee aspecten v/d genealogie: "unter welchen Bedingungen erfand sich der Mensch jene Werturteile gut und böse? Und welchen Wert haben sie selbst? Hemmten oder förderten sie bisher das menschliche gedeihen?" (GM, *Vorrede*). Twee typen moraal: *Herrenmoral* (gut und schlecht); *Sklavenmoral* (böse und gut). Ressentiment en *Wille zur Macht* der onderworpenen. Het liefdesgebod en het universaliseerbaarheidsbeginsel. Christendom, socialisme, en *letzte Mensch*. Nietzsches alternatief: Genie, aristocratie en *Übermensch*.

b. Zarathustra als leraar “Jenseits von Gut und Böse”. Tegen de *Hinterweltlerei*. Schopenhauer en het nihilisme (mede-lijden). Passief en actief nihilisme. *Gott ist tot*. Een nieuw fundament van de moraal nodig: niet een *niets* (zoals God) maar *het leven zelf*, en dat is: *Wille zur Macht*. Kernkriterium: bevestigt of ontkent een moraal het leven in zijn hoogste vormen? *Ewige Wiederkehr des Gleichen* als test voor de *amor fati*. Wat is de *Übermensch*? “Der Übermensch ist der Sinn der Erde”.

Ü:mens=mens:aap.

c. Het rechtvaardigingsprobleem. Cf. GM, *Vorrede*: “wir haben eine Kritik der moralischen Werte nötig, der Wert dieser Werte ist selbst erst einmal in Frage zu stellen - und dazu tut eine Kenntnis der Bedingungen und Umstände not, aus denen sie gewachsen... Wie? Wenn im ‘Guten’ auch ein Rückgangssymptom läge,... durch das etwa die Gegenwart auf Kosten der Zukunft lebte?” Hoe rechtvaardigt N. zijn *Umwertung*? Is gezien de doctrine van de *Wille zur Macht* rechtvaardiging nog mogelijk? Conclusie.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 4: Evolutionaire Ethiek van Haeckel tot Hitler

Motto: “At all times throughout the world tribes have supplanted other tribes; and as morality is one important element of well-endowed success, the standard of morality and the number of well-endowed men will thus everywhere tend to rise and increase” (Darwin, *The Descent of Man*, Penguin ed. p. 158).

Hoofdstuk I: Ernst Haeckel (1834-1919): een monistische metafysica en ethiek.

a. Probleemstelling. Ofschoon het een *naturalistic fallacy* is een normatieve ethiek *af te leiden* uit een evolutionaire verklaring van onze morele vermogens (Sidgwick, Moore), elimineerde de Darwinistische *verklaring* traditionele “dualistische” *funderingen* van de moraal (theonomie, autonomie). Sterker nog, geen enkele fundering van de moraal leek nog mogelijk (Nietzsche). Veelheid van ontwerpen van evolutionaire ethiek, vaak met “evolutionaire vooruitgang” als norm. Vraagstelling: in hoeverre is het zo dat “many of Hitler’s ideas derived ultimately from respectable scientists and scholars who were grappling with the implications of Darwinism for ethics and society”? (Richard Weikart, *From Darwin to Hitler*, 2004, p. 8). De Haeckel-Hitler hypothese (Daniel Gasman).

b. Haeckels metafysische monisme. Haeckel studeerde med. & biol. (2 x dr.); hoogleraar anatomie in Jena (1862-1909). Duitslands belangrijkste Darwinist. Beschreef duizenden nieuwe species (met illustraties), auteur van de recapitulatie-theorie (ontogenie herhaalt phylogenie), enz. Vele boeken. Voor ons van belang: *Die Welträthsel. Gemeinverständliche Studien über Monistische Philosophie* (1899; vlg. Windelbands *Lehrbuch* een getuigenis van *Halbbildung*). Doel: natuurwetenschappelijk geïnformeerde filosofie. Het universum is oneindig uitgestrekt in tijd & ruimte, een *perpetuum mobile*. Zowel ons zonnestelsel (Kant-Laplace hypothese) als het leven moeten evolutionair worden begrepen. *Ewige Wiederkehr*.

Het leven geheel uit materie ontstaan; ook het ontstaan van functionele organismen is mechanisch (i.p.v. teleologisch) te begrijpen (Darwin). Evolutie heeft geen doel of zin, ook de menselijke geschiedenis niet. Pantheïsme (een “beleefde vorm van atheïsme”). Moraal: “Unser eigenes ‘Menschenwesen’, welches in seinem anthropistischen Größenwahn sich als ‘Ebenbild Gottes’ verherrlicht, sinkt zur Bedeutung eines placentalen Säugethiers hinab, welches nicht mehr Werth für das ganze Universum besitzt als die Ameise und die Eintagsfliege...” (p. 282). Haeckels radicale gradualisme (Goethe-Patagonier-aap).

c. Haeckels morele monisme. Tegen Kants dualisme in de moraal: “Unsere moderne Naturerkenntnis... zeigt, das das *Pflichtgefühl* des Menschen nicht auf einen illusorischen ‘*kategorischen Imperativ*’ beruht, sondern auf dem *realen Boden der socialen Instinkte*, die wir bei allen gesellig lebenden höheren Thieren finden” (p. 403-4). Spencers ideaal. De gulden regel. Kritiek op Christelijke moraal: zelfverachting, lichaamsverachting, verachting niet-menselijke organismen (Darwinisme leert dat dieren “onze broeders” zijn), vrouwenverachting. Morele vooruitgang. Haeckel een verlichtingsdenker met humane idealen en eugenetica, *Selbsterlösung*. Conclusie: leidt Haeckels ethiek nu tot Hitler?

Hoofdstuk II: Het gezonde (groeps-) leven als hoogste goed?

a. Herwaardering van alle waarden. Darwinistische ethici aan het einde van de 19e eeuw, zoals Nietzsche, Von Carneri, Albert Schäffle, Max Nordau, Georg von Gizycki, Friedrich Jodl: waarden opnieuw ijken in het licht van de evolutietheorie. Twee opties: **(a)** passief: indien evolutie *vooruitgang* betekent, moeten hinderpalen voor *natuurlijke* selectie (tussen groepen, in groepen) worden weggenomen: sociaal Darwinisme; **(b)** actief: overgaan tot *artificiële* selectie van mensen: eugenetica. Bv. Alfred Ploetz (1860-1940). 1905: Deutsche Gesellschaft für Rassenhygiene. Vgl. *Die Tüchtigkeit unserer Rasse und der Schutz der Schwachen* (1895) over **(a)** „Armen-Unterstützung darf nur minimal sein und nur an Leute verabfolgt werden, die keinen Einfluss mehr auf die Brutpflege haben. Solche und andere „humane Gefühlsduseleien“ wie Pflege der Kranken, der Blinden, Taubstummen, überhaupt aller Schwachen, hindern oder verzögern nur die Wirksamkeit der natürlichen Zuchtwahl.“ (p. 146). Maar ook socialisten, feministen, pacifisten enz. waren evolutionaire ethici!

b. Survival of the fittest en Eugenetica. Ploetz ad **(b)** „Die Erzeugung guter Kinder [...] wird nicht irgend einem Zufall einer angeheiterten Stunde überlassen, sondern geregelt nach Grundsätzen, die die Wissenschaft für Zeit und sonstige Bedingungen aufgestellt hat [...]. Stellt es sich trotzdem heraus, daß das Neugeborene ein schwächliches oder missgestaltetes Kind ist, so wird ihm von dem Ärzte-Collegium.. ein sanfter Tod bereitet, sagen wir durch eine kleine Dose Morphium.“ (p. 144). Verscheidenheid van doelstellingen, b.v. maximale volksvermeerdering of juist geboortenbeperking?; van middelen: vrije sex, onthouding van *Minderwertige*, polygamie van machtige mannen?

c. De waarde van het leven en de waarde van de dood. Georges Vacher de Lapouge (1854-1936): Liberté, Égalité, Fraternité vervangen door: Déterminisme, Inégalité, *Sélection*. Evolutionaire vooruitgang vergt dood van velen. Binnen de groep: euthanasie (Haeckel: *Selbsterlösung*), infanticide (Sparta!), abortus. En buiten de groep...

Hoofdstuk III: Rassenstrijd en Exterminatie

a. Rassenongelijkheid. Darwin in *Descent*. Gradualisme (vgl. Haeckel: bosjesmens is *affenähnlich*). Benadrukken erfelijkheid versus Christendom en verlichtingsidealën: opvoeding helpt niet. Gelijheidsdenken weerlegd door wetenschap. Welk ras is superieur (i.e. het verst geëvolueerd)? Arthur de Gobineau: de Ariërs. Kolonialisme.

b. Oorlog en Vrede. *Struggle for life*: vredelievend of door oorlog? Evolutionaire oorlogshitserij (Hitler) versus evolutionair pacifisme (Haeckel): oorlog doet de besten sterven en is dus contraproductief tussen *geciviliseerde* volkeren. Maar Herero opstand (Namibië, 1904-6). Haeckel in 1915: *Ewigkeit. Weltkriegsgedanken über Leben und Tod; Religion und Entwicklungslehre*.

c. Hitlers ethiek in *Mein Kampf*. Duitse eenheid, antisemitisme, groepscompetitie en *Lebensraum*. Indirecte Darwinistische invloed: “Unterliegt aber ein Volk in seinem Kampf um die Rechte des Menschen, dann wurde es eben auf der Schicksalswaage zu leicht befunden für das Glück der Forterhaltung auf der irdischen Welt. Denn wer nicht bereit oder fähig ist, für sein Dasein zu streiten, dem hat die ewig gerechte Vorsehung

schon das Ende bestimmt” (p. 105 in 141-142. Auflage, 1935). Conclusies. Evolutionaire ethici de *naturalistic fallacy* verwijten is onvoldoende. Morele stellingname vereist.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 5: Het sociobiologiedebat: Edward Wilson en zijn critici

Motto: “Scientists and humanists should consider together the possibility that the time has come for ethics to be removed temporarily from the hands of the philosophers and biologized” (Edward O. Wilson, *Sociobiology. The Abridged Version*, Harvard UP, 1975, p. 287).

Hoofdstuk I: Kruisiging en wederopstanding van de Evolutionaire Ethiek.

a. Wijsgerige en wetenschappelijke kritiek op de EE. Onderscheidt: verklaring, normatieve ethiek, meta-ethiek. Probleemstelling: enerzijds leek normatieve EE na de 2e wereldoorlog uitgerangeerd; anderzijds pleitte Harvard hoogleraar E.O. Wilson in 1975 opnieuw voor normatieve EE. Hoe kon dat? Weerleggingen van de EE van Spencer tot Haeckel en Hitler: (1) *Naturalistic fallacy*: uit feiten volgen geen normen. (2) Moore's *open question argument*: men kan 'goed' niet in natuurlijke termen (zoals 'fit') definiëren. (3) Men vermijde descriptief/normatieve dubbelzinnigheid. B.v. 'fit': reproductief succes/de eigenschappen causaal verantwoordelijk voor reproductief succes/goede eigenschappen. (4) Kunnen we voorspellen wat in de toekomst 'fit' zal zijn? (5) Evolutie is niet (per se) 'vooruitgang'. Neem b.v. complexiteit altijd toe? (6) Men blijkt met beroep op evolutietheorie tegengestelde normen te kunnen verdedigen. (7) EE besmet met euro-centrische superioriteitswaan. Vgl. Haeckel, *Ewigkeit. Weltkriegsgedanken über Leben und Tod, Religion und Entwicklungslehre* (Berlijn, 1915), pp. 35-36. (8) De loop van de evolutie stuit ons vaak moreel tegen de borst. Dus: “It cannot be that the course of unfettered evolution is a good thing, or that we ought to promote it” (Michael Ruse, *Sociobiology: Sense or Nonsense?*, 1979, p. 202).

Probleemstelling: hoe kon Wilson toch de EE opnieuw verdedigen? Was dat terecht?

b. Ethische lessen naar aanleiding van Wereldoorlogen. De wereldoorlogen lieten zien waartoe cultuurchauvinisme en propageren van evolutionair militarisme gecombineerd met moderne techniek toe konden leiden. Reactie: principiële gelijke morele basiswaarde van alle mensen. Conventies van Genève en vooral de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (1948): “inalienable rights of all members of the human family”. Heropleving van contracttheorie in de rechtsfilosofie: John Rawls, *A Theory of Justice* (Harvard, 1971). *The Original Position & The Veil of Ignorance. Justice as fairness. Maximin-principles*. NB: de theorie is hypothetisch en non-historisch. Meta-ethiek van *reflexive equilibrium*. Kan deze staatsfilosofie worden uitgebreid tot de hele mensheid? Ook hier: morele basisgelijkheid van alle mensen het uitgangspunt.

c. Edward Wilsons wederopwekking van de Evolutionaire Ethiek. Wilson contra Rawls: “While few will disagree that justice as fairness is an ideal state for

disembodied spirits, the conception is in no way explanatory or predictive with reference to human beings. Consequently, it does not consider the ultimate ecological or genetic consequences of the rigorous prosecution of its conclusions. [...] If there is any truth to this theory of innate moral pluralism, the requirement for an evolutionary approach to ethics is self-evident. It should also be clear that no single set of moral standards can be applied to all human populations..." (op. cit., p. 287-8). Exegese citaat nodig!

Hoofdstuk II: Enkele ontwikkelingen in de Darwinistische Biologie 1918-1975.

a. De neo-Darwinistische synthese. Wilson: wetenschappelijke vooruitgang in de (socio-) biologie rechtvaardigt nieuwe normatieve ethiek. Achtergrond: “Modern Synthesis” van Darwinisme en genetica. Gregor Mendel. Sexuele voortplanting: loci op chromosomen, allelen, homozygoot en heterozygoot, kans, statistiek. Mathematische modellen. Ronald A. Fisher en anderen, zoals J.B.S. Haldane toonden aan dat (1) de bekende biometrische data over variatie in populaties afgeleid kunnen worden van de wetten van Mendel en (2) dat natuurlijke selectie kan werken met Mendels wetten. Dus: Lamarckianisme, macromutaties, of ‘geleide’ variatie zijn geheel overbodig. Populatiegenetica de centrale discipline van moderne evolutiebiologie.

b. Sociobiologie. Wilson (p. 4): “Sociobiology is defined as the systematic study of the biological basis of all social behavior”. Proximale en ultieme verklaringen. Dus: Populatiegenetica de ‘ultieme’ basis van sociobiologie. Beschouw organismen als gen-multiplacatiemachines. Variatie. De gen-bepaalde gedragskenmerken die nu bestaan hebben het kennelijk in het verleden beter gedaan. Moreel-relevante gedragingen. B.v. agressie. Konrad Lorenz (1966): manlijke agressie tussen soortgenoten zou nooit lethale afloop hebben. Waarom? Belang van de soort! Twee objecties: het is onwaar (duizenden uren observatie in het wild zijn nodig) en er is geen populatiegenetisch mechanisme voor “belang van de soort”. Bv. Slankapen (langurs) in India: mannetje verjaagt alfamannetje en doodt al diens jongen. Dus: individuele selectie moet het mechanisme zijn.

c. Het altruïsme probleem (zie college 7). Hoe kan genetisch bepaald altruïstisch gedrag door individuele selectie (ultiem) verklaard worden? Het psychologische en het evolutionaire altruïsme-begrip. Wilson: “the central theoretical problem of sociobiology: how can altruism, which by definition reduces personal fitness, possibly evolve by natural selection?” Speltheorie als mathematisch instrumentarium. Kosten, baten, profiteurs. Twee standaardoplossingen: (1) *kin-selection* (b.v. broed-hulp bij vogels; W.D. Hamilton’s rule $rb > c$) en (2) *reciprocal altruism* (Trivers, 1971). De paradox van evolutionair altruïsme: *als* het bestaat, is het geen echt evolutionair altruïsme. Evolutionair-stabiele strategieën (ESS). Moreel gemengde populaties. Toepassing op de mens (b.v. *sex*)? Wilsons *morele* conclusie: ethisch pluralisme: “no single set of moral standards can be applied to all human populations” (p. 288). Terecht? *Ought implies can!*

Hoofdstuk III: Het sociobiologiedebat 1975-1980.

a. Edward O. Wilson: *Sociobiology. The New Synthesis* (1975). Onderscheidt (1) kritiek op sociobiologie (SB) als wetenschap, (2) kritiek op normatief-ethische gevolgtrekkingen van sociobiologen zoals Wilson. De Sociobiology Study Group of Science for the People: SB is (m) reactionair, (n) virulent kapitalistisch, (o) sexistisch. Wetensch. kritiek: SB is (p) onfalsifieerbaar, (q) onwaar voor de mens, want menselijk gedrag is niet genetisch bepaald. Sociobiologie en evolutionaire psychologie.

b. Wilsons Ethische Opvattingen. Wilsons kritiek op het ethische intuitionisme. W. verwacht oorzaken met redenen. Wilsons morele relativisme. Pluralisme van neigingen impliceert geen moreel pluralisme (*naturalistic fallacy*). Verwarring verklaring/rechtvaardiging; genetisch niveau/phenotypisch niveau.

c. **Evaluatie en Conclusie over Evolutionaire Ethiek.** Vooruitgang gedragsbiologie geeft nieuwe *verklaringen* voor moreel relevante emoties enz. maar W's *normatieve* conclusies zijn onwetenschappelijke *non-sequiturs*. Wetenschap en wijsbegeerte.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 6: Van Bonobo tot oermens

Ethologische en antropologische perspectieven

Motto: "Obviously, the most potent force to bring out a sense of community is enmity towards outsiders. It forces unity among elements that are normally at odds. This [...] is definitely a factor for chimpanzees in the wild, which show lethal intercommunity violence. In our own species, nothing is more obvious than that we band together against adversaries. [...] And so, the profound irony is that our noblest achievement—morality—has evolutionary ties to our basest behavior—warfare" (Frans de Waal, *Primates and Philosophers. How Morality Evolved*, Princeton UP, 2006, pp. 54-55, verdere verwijzingen: *P&P*).

Hoofdstuk I: Bouwstenen van de moraal

a. **Vernistheorie en Continuïteitstheorie.** De Waal *P&P. Vernistheorie*: Hobbes, Huxley, Rawls. De W.: "Hobbes and Rawls create the illusion of human society as a voluntary arrangement with self-imposed rules assented to by free and equal agents. Yet, there never was a point at which we became social: descended from highly social ancestors—a long line of monkeys and apes—we have been group-living forever. Free and equal people never existed... We come from a long line of hierarchical animals" (p. 4). *Continuïteitstheorie*: er is continuïteit tussen morele vermogens bij groepsdieren en mensen (cf. Darwin, Edward Westermarck). De W.'s *ultieme* verklaring van altruïsme enz.: geen groepsselectie maar *kin-selection* en *reciprocal altruism*. Focus van De W.'s onderzoek: de *proximale mechanismen*. De W. postuleert op grond van gedragsonderzoek bij chimpansees, bonobo's en kapucijnapen emotionele vermogens verwant aan die we bij onszelf aantreffen. Dit zijn "building blocks" of morality. Dus: na behaviourisme en de antropomorfisme-angst in de ethologie terug naar Darwins *Descent of Man* (1871).

b. **Empirisch onderzoek bij (mens)apen: Frans de Waal et al.** Voorbeelden. (1) Empathie: van "emotionele besmetting" naar werkelijk inleven: rhesus-aapjes die niet eten (Wechkin et al., Masserman et al. 1964); een bonobo (Kuni) die een vogel laat vliegen (De Waal, *Bonobo: The Forgotten Ape*, 1997, p. 156); begrijpend helpen bij chimps, dolfijnen en olifanten. Een problematisch geval: troostgedrag (De W. en v. Roosmalen 1979). Delen van gevoelens: spiegelneuronen als mechanisme? Het Baboesjka model. Wederkerig altruïsme: vlooien & delen van voedsel bij chimpansees; egoïstisch eerlijkheidsbesef bij kapucijnapen.

c. **Morele emoties als proximale mechanismen.** Hypothese: indien mensapen en mensen (bij benadering) dezelfde emotionele proximale mechanismen bezitten, zal z.g. moreel gedrag/morele oordelen bij mensapen en mensen sterk emotioneel gestuurd zijn. Hersenscans lijken dit te bevestigen (J. Greene & J. Haidt, 2002: "How (and where) does moral judgement work?" *Trends in Cognitive Sciences* 16: 517-523).

Redenen en rationalisaties. Deze morele bagage is grotendeels erfelijk. De W.: “Emotions are our compass” (p. 56). Dus: kinderen verwerven moraal niet (alleen) door opvoeding (vgl. Freuds super-ego): we hebben aangeboren emotioneel gestuurde morele capaciteiten.

Hoofdstuk II: De Waals critici

a. Het antropomorfisme-debat: antropomorfisme en *anthropodenial*. De chimpanzee Georgia in de dierentuin: spontane antropomorfe interpretatie. Behaviourisme en 'wetenschappelijke' gedragsbiologie. Keuze tussen *cognitieve spaarzaamheid* (behaviourisme) en *evolutionaire spaarzaamheid* ("It posits that if closely related species act the same, the underlying mental processes are probably the same, too", p. 62). Antropomorfisme als heuristisch middel voor de wetenschapper: "The ultimate goal of the anthropomorphizing scientist is emphatically not the most satisfactory projection of human feelings onto the animal, but testable ideas and replicable observations" (p. 63). De wetenschappelijke discussie rond troostgedrag (werkt het b.v. stress-verlagend?).

b. *Top-down* transformaties. Kunnen de onderliggende mentale processen 'hetzelfde' zijn bij mensen en mensapen? Typisch menselijke morele emoties (generositeit, spijt, wroeging, mededogen, morele verontwaardiging) niet mogelijk zonder taal, reflectie, objectivering. Dus in welke zin zijn gepostuleerde dierlijke emoties zoals sympathie 'hetzelfde' als bij mensen? De W.: "Once higher order processes have come into existence, they modify processes at the base... In the same way, culture and language shape expressions of empathy... I will argue here that empathy is the original, pre-linguistic form of inter-individual linkage that only secondarily has come under the influence of language and culture" (*P&P*, p. 23-4). Klopt het Baboesjka model?

c. Niveaus van moreel bewustzijn. Critici van de W. (Christine Korsgaard, Philip Kitcher): uit de onjuistheid van de vernistheorie volgt nog niet continuïteitstheorie. Er kunnen radicale breuken zijn in de ontwikkeling van de moraal van mensaap-voorouder tot mens. B.v. taal, het vermogen tot objectivering en onpartijdigheid, cognitieve vermogens (zo reeds Darwin). Onderscheidt 5 stadia van moreel bewustzijn: (1) rudimentair medegevoel, (2) vermogen tot verplaatsing in de ander, (3) geformuleerde maxims, (4) gulden regel, (5) handelen uit respect voor morele wetten (Kant). Waarom zou een evolutionaire visie op de moraal (5) uitsluiten? Biologische en culturele evolutie.

Hoofdstuk III: Van gemeenschappelijke voorouder tot jager-verzamelaar

a. Reconstructie van de gemeenschappelijke voorouder van mens, chimp, en bonobo

Neem aan: (1) de gemeenschappelijke voorouder (5 miljoen jr. geleden) lijkt qua groepsstructuur op chimpanzee & bonobo: hiërarchische groepen; (2) oudste mensen (oud Paleolithicum) lijken qua groepsstructuur op jager-verzamelaar culturen zoals antropologen die hebben gevonden. Kleine nomadische groepen met egalitaire structuren en sociale controle door roddelen enz. Neem voorts aan: (3) door triangulatie: de voorouder zal die erfelijke kenmerken hebben gehad die gemeenschappelijk zijn aan huidige mens en de twee Pan-soorten: aangeboren dominantiedrift. Probleemstelling.

b. Anthropologische hypothesen. Christopher Boehm, *Hierarchy in the Forest* (Harvard UP, 1999): oorsprong "moraal" als verzet tegen alfa-mannetje: groepsverbod op verkrachting, diefstal, moord. Goede adaptatie voor jacht op groot wild en

verkleinen interne groepsconflicten. Her-hierarchisering van de mens bij groepsvergroting.

c. Latere geschiedenis van de moraal en de toekomst van de mensheid. Tribale conflicten en vergroting van de kring der partners. Het Paas-eiland scenario op planetaire schaal? Kan de kring der partners mondiaal worden? Onze morele uitdaging.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges door Herman Philipse (2008)

College 7: Het altruïsme-probleem: een wijsgerige analyse

Motto: "This brings us to the central theoretical problem of sociobiology: how can altruism, which by definition reduces personal fitness, possibly evolve by natural selection?" (Edward O. Wilson, *Sociobiology. The Abridged Edition*, Harvard UP 1975, p. 3).

Hoofdstuk I: Wat is altruïsme? Een conceptuele analyse

a. Alledaags en evolutionair altruïsme. Moeder en kind; de waarschuwingskreet van een vogel. Het alledaagse altruïsme-begrip (AA): (1) bewust motief, (2) met welzijn van ander als doel, (3) niet instrumenteel voor eigen belang, (4) niet per se verbonden met reproductief succes (5), geen comparatief begrip. Het evolutionaire altruïsme-begrip (EA): (1) bewust motief niet vereist (b.v. steriele werkbijen, enz.), (2) comparatief begrip, (3) essentieel verbonden met reproductief succes, want (4) (df) EA-gedrag vergroot het relatieve reproductieve succes van de "ontvanger" *t.o.v.* de "gever" in een specifieke populatie. Dus: AA betreft het proximale veroorzakende mechanisme; EA het relatieve effect van gedrag op voortplantingssucces.

b. Zijn we allemaal alledaagse egoïsten? Twee soorten argumenten hiervoor: (1) "iedereen wil toch zijn *eigen* wensen bevredigen?" Onderscheidt: subject en inhoud van het motief. (2) "De zogenaamde altruïst is altijd uit op eigenbelang: status in de groep, gevoel van morele zelfvoldaanheid, goedkeuring van anderen, enz." Dit is een empirische stelling, te toetsen door psychologisch onderzoek. We hebben AA neigingen.

c. Wat heeft evolutionair altruïsme (EA) met alledaags altruïsme (AA) te maken? De ouder is AA maar niet EA. Een paard met slechte kiezen of een trage impala is EA maar niet AA. De begrippen hebben dus verschillende extensies. Kernvoorbeelden EA die "lijken op" AA: vogel die waarschuwingskreet slaakt, voedseldelen door de vampiervleermuis, nest-helpers, enz. Alleen waar de extensies overlappen is het EA-probleem relevant voor de evol. voorgeschiedenis van onze moraal: drenkeling, krijger.

Hoofdstuk II: Het probleem van evolutionair altruïsme

a. Altruïsme als kernprobleem van de sociobiologie. Darwin in *The Descent of Man* (Penguin ed. p. 155.e.v.). Zijn er adaptaties op groepsniveau die niet ook individuele adaptaties zijn? V. C. Wynne-Edwards (*Animal Dispersion in relation to Social*

Behaviour, 1962): *reproductive self-restraint*. Argumenten tegen het belang van groepsselectie (G. C. Williams, *Adaptation and Natural Selection*, 1966): (1) Alle bestaande kenmerken ooit verklaard door groepsselectie kunnen door individuele selectie verklaard worden, (2) de 50/50 *sex ratio* in vele populaties is onwaarschijnlijk indien groepsselectie bestond, (3) individuele selectie in groepen gaat meestal veel sneller dan groepsselectie: indien “egoïstische” varianten sneller verspreiden in de groep en migreren dan dat overwegend egoïstische groepen uitsterven, kan er geen sprake zijn van groepsselectie. Probleem: hoe kan EA zich dan verspreiden in een populatie? Sterft het niet per definitie uit? Toch lijkt het te bestaan: b.v. steriele werkbijen.

b. Verwanteselectie. Voorbeeld: de reddende zwemmer. Baten (b) en kosten (k) in termen van reproductief succes. Neem aan: er zijn altruïstische en egoïstische individuen in een populatie. Indien de begunstigden willekeurig gekozen worden, sterft altruïstisch gedrag uit door natuurlijke selectie. Dit is anders indien de begunstigde voldoende kans heeft het gen gemeen te hebben met de altruïst. W. D. Hamiltons regel: $vb > k$ (waar v staat voor verwantschap: waarschijnlijkheid dat gen van altruïst zich ook in begunstigde bevindt). Bv. nesthelpers bij vogels. Is verwanten-geselecteerd altruïsme nu evolutionair altruïsme? Ja in termen van *individual fitness*; nee in termen van *inclusive fitness*.

c. Wederkerig altruïsme. Voorbeeld: de vampier-vleermuis, dambouwende bevers. Uitsluitingsmechanismen voor profiteurs ('free riders'). Is wederkering altruïsme met uitsluiting van profiteurs evolutionair altruïsme? Paradox van evolutionair altruïsme: indien het stabiel kan bestaan, is het geen EA. Cf. Trivers ('The Evolution of Reciprocal Altruism, *The Quarterly Review of Biology*, 1971): het model is bedoeld "to take the altruism out of altruism". Vraag: zijn er echte vormen van EA die toch stabiel kunnen bestaan in een populatie?

Hoofdstuk III: Speltheorie en 'multilevel selection theory'

a. Speltheorie. Wisk. modellering van strategische keuzen die afhangen van de keuzen van anderen (John von Neumann & Oskar Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*, 1944). Voorbeeld: het prisoner's dilemma. *Nash-equilibrium* in klassieke speltheorie: geen speler kan winst verhogen door eenzijdige verandering strategie. B.v. 'tit-for-tat'. Veronderstellingen klassieke speltheorie: spelers maximaliseren 'utility' (geld?!); perfecte rationaliteit, kennis van elkaars perfecte rationaliteit. Maar experimenten wijzen uit: mensen gedragen zich niet 'perfect rationeel', b.v.: een 'schat 4/5 van het gemiddelde'-spel. Evolutionaire verklaringen van beperkte rationaliteit (kosten-baten, altruïsme). Biologische speltheorie: fitness-maximalisering. Een Evolutionair stabiele strategie (ESS): John Maynard Smith, *Evolution and the Theory of Games* (1982). Ontwikkelen van modellen en empirische toetsing.

b. Multilevel selection theory. Kan "echt" EA zich verspreiden in een populatie? Dus: niet 'kin' of wederkerig EA? Elliott Sober & David Sloan Wilson, *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior* (Harvard, 1998): *multilevel selection*. Natuurlijke selectie in de groep (egoïsten winnen) en tussen groepen (groepen met veel altruïsten winnen). Een groepsselectie-scenario geschetst. Aanname: altruïsten hergroeperen bij voorkeur met altruïsten. Is dit nu "echt" EA? De EA paradox opnieuw. Vgl. David Sloan Wilson & Edward O. Wilson: 'Rethinking the Theoretical Foundations of Sociobiology' (*The Quarterly Review of Biology*, vol. 82, no 4, December 2007).

c. Lessen voor verklaring van menselijke moraal. Nogmaals: AA versus EA. Genetische en culturele evolutie; rationele reflectie en leerprocessen. Gedachte-experiment: kan AA zich ontwikkeld hebben uit verwanten-geselecteerd EA? Hoe herkent men verwanten? Groepsgrootte en merktekenen. Vergroting kring der partners; taal of religie als misleidende *markers*. Conclusies: Pluriformiteit menselijke moraal. Vele conflicterende morele neigingen. Niveaus van moreel bewustzijn, verschillende mentale vermogens spelen een rol (emoties, taal, kennis). Morele

heteronomie en partiële autonomie. Wat zijn de implicaties van evolutionaire verklaringen van moraal voor onze visie op *rechtvaardiging* van morele stellingen (meta-ethiek)? Dit is het onderwerp van college 8.

Ethiek en Evolutie

Een serie van 8 colleges gegeven door Herman Philipse (2008)

College 8: Evolutietheorie en meta-ethiek

Motto: “*Ethics* does not rest upon solid bedrock. The bold structure of its *normative systems* rises, as it were, above a swamp. It is like a building erected on piles. The piles are driven down from above into the swamp, but not down to any natural or ‘given’ base; and if we stop driving the piles deeper, it is not because we have reached firm ground. We simply stop when we are satisfied that the piles are firm enough to carry the structure, as least for the time being” (Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, revised. ed. 1968, p. 111; in het citaat heb ik ‘science’ vervangen door ‘ethics’ en ‘its theories’ door ‘its *normative systems*’).

Hoofdstuk I: De dialectiek van ethische axiomatisering en decisionisme

a. Kernprobleem van de meta-ethiek. De *status* van *normatieve* morele uitspraken: w/o (cognitivism), gevoelsuitingen (emotivisme), voorschriften (prescriptivism). Dit college: focus op het *rechtvaardigingsprobleem*. Afgeleide uitspraken en basisuitspraken. Hoe onze basisuitspraken te rechtvaardigen? Voorbeeld: waarnemingsuitspraken. Maar: hoe in de moraal?

b. Moreel decisionisme. Jean-Paul Sartre’s existentialistische Kantianisme. Keuze van morele beginselen. *Choix fondamental*, metafysische vrijheid, en *mauvaise foi*. Sartre’s Cartesiaans-Hegeliaanse dualisme van *en-soi* en *pour-soi*. Heideggers morele decisionisme in *Sein und Zeit* (1927). Morele *Eigentlichkeit*. Het geweten: “Das Rufverstehen ist das Wählen” (§ 58); morele maximes teken van *Uneigentlichkeit* (§ 59); *Entschlossenheit & Wahlen der Wahl* als morele *Eigentlichkeit*. “Aber woraufhin erschließt sich das Dasein in der Entschlossenheit? Wozu soll es sich entschließen? Die Antwort vermag nur der Entschluß selbst zu geben” (§ 60). Cf. Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy* (1951). Ethiek: doel-middelen schema. “We must first decide for the end” (p. 279); “We arrive at the result that moral directives are of a volitional nature, that they express volitional decisions on the part of the speaker” (p. 291). Waarom moreel decisionisme niet plausibel is: morele zelfveraring (kiezen we basisnormen?) en onbegrijpelijke eensgezindheid.

c. Verklaring van moreel decisionisme in de Continentale filosofie. Kant: autonomie genormeerd door moreel axioma. De categorische imperatief (“handel zo dat gij kunt willen dat de maxime van uw handeling een universele wet is”) opnieuw bekeken. De Benjamin Constant-Kant controverse n.a.v. “Über ein vermeintes Recht, aus Menschenliebe zu lügen”, *Berliner Blätter*, 1797). Waarom de cat. imp. niet meer werkt zodra men uitzonderingen toelaat (je mag nooit liegen tenzij...): dan leidt universaliseren nooit tot een contradictie. Nietzsche’s kritiek op het universaliseringsbeginsel. Waarom morele Kantianen decisionisten werden: autonomie blijft over. Wat ging er verkeerd?

Hoofdstuk II: Modellen van rechtvaardiging

a. Het axiomatische funderingsmodel. Afgeleide uitspraken en basis-uitspraken. Het Münchhausen-trilemma: oneindige regressie, cirkel in de bewijsvoering, of arbitrair beginpunt? “Evidenties” als oplossing. Nogmaals John Stuart Mill over het utilistische basisbeginsel in *Utilitarianism* (1861): “the one principle [of morals], or the rule for deciding between the various principles when they conflict, ought to be self-evident” (Ch. 1). Maar het *greatest-happiness principle* is niet *self-evident* en Mills argumenten ervoor (*desired-desirable* is net als *seen-visible*) zijn drogredenen. Het parallellenpostulaat en de ontwikkeling van niet-Euclidische meetkundes. Moeten we dus uitgaan van arbitraire aannames in de ethiek naar analogie van de meetkunde (moreel decisionisme)? Nee: een ander rechtvaardigingsmodel dan het axiomatisch deductieve is plausibel.

b. Het consensus-als-basis model. Intersubjectieve rechtvaardiging in dialoog. Morele *topoi* als uitgangspunten. De structuur van morele discussie: zoek eerst punten van overeenstemming en tracht vandaar uit verschillen te beslechten. Geen garantie voor succes. Het palen-in-een-moeras model (Popper) in de ethiek: morele eensgezindheid fungeert als ondersteunend moeras; er zijn geen rotsen van morele evidentie.

c. De relatie tussen evolutietheoretische verklaring en rechtvaardiging van moraal. Intersubjectieve rechtvaardiging vooronderstelt eensgezindheid. Hoe die te verklaren? Het morele decisionisme faalt. Evolutietheoretische verklaringen zijn beter. Nogmaals: proximale verklaringen (De Waals “building blocks”) en ultieme verklaringen (zoals verwantenselectie, wederkerig altruïsme, ouder-kind relaties, enz.). Genetische selectie en culturele selectie. Hoe ver strekt de verklarende kracht van de socio-biologie of evolutionaire psychologie? Cultuur als Darwin-machine (vgl. ons immuunsysteem). Biologische en culturele geschiedenis van de mens.

Hoofdstuk III: Het drie-verdiepingen model

a. De basis: De Waals “building blocks”. Emotionele impulsen als proximale mechanismen bij mensapen en mensen. Transformatie van bovenaf door taal en intelligentie. Ultieme verklaring: natuurlijke selectie binnen groepen en tussen groepen in een natuurlijke omgeving. De veelheid van (conflicterende) impulsen en het ontstaan van een relatieve morele vrijheid. Weerlegging moreel decisionisme.

b. Het middenniveau: culturele normsystemen. Groepsnormen bij jager-verzamelaars (Christopher Boehm: eerste morele normen dienen ter eliminatie van het alfa-mannetje in groepen). *Moral universals* en cultureel variabele normsystemen. Latere cultuurgeschiedenis van de moraal vanuit evolutie-theoretisch perspectief. Wat zijn hier de selectieparameters? Selectie tussen groepen in een natuurlijk milieu gegeven onze genetische morele aanleg. Groepsfunctionaliteit van godsdienstige rechtvaardiging van de moraal (Emile Durkheim en David Sloan Wilson, *Darwin’s Cathedral. Evolution, Religion, and the Nature of Society*, 2002). De nutsvraag en de waarheidsvraag t.a.v. religies. De vijf evolutie-theoretische mogelijkheden t.a.v. de adaptiviteit van religieuze groepskenmerken: (1) adaptief voor hele groep, (2) adaptief

voor individu, (3) adaptief voor parasitaire elite, (4) bijproduct, (5) ooit adaptief geweest.

c. De bovenverdieping: morele controversen. Waar gaan morele controversen over? Zelden: de keuze van kern-normen (“gij zult niet doden”). Vrijwel altijd: normconflicten of grensgevallen. Bij onvoldoende morele consensus wordt discussie onmogelijk. De Waal over oorlog en moraal: “our noblest achievement-morality-has evolutionary ties to our basest behavior-warfare” (motto college 6). Risico van verzwakking van culturele consensus (niveau **b**) door te snelle immigratie, annexaties (Tibet, Tjetsjenië), absolute godsdienstige waarheidspretenties in religieus-pluriforme samenlevingen. De relaties tussen niveaus **a-b-c**: **a** fungeert als mogelijkheidsbegrenzing voor **b**, **b** voor **c**. Maar geen van deze begrenzings is “hard”: vgl. Poppers moeras-metafoor (motto). Conclusie: het verlangen naar morele duidelijkheid en *la condition humaine*.